

NÄITUSI ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU VARADEST

Merje Mets ja Kaja Noodla

Raamatunäitused kui raamatukogu rikkuste vahetud tutvustajad ja teaduse ning kultuuri propageerijad rahva hulgas seondusid loomulikult ka Tartu ülikooli raamatukoguga. Vaadeldaval perioodil korraldasid Eestis raamatunäitusi aga paljud teisedki kultuuriasutused ja ühingud. Sagedasti tehti seda ühistööna, sest ekspositsiooni sisulise terviklikkuse huvides muretseti materjale mitmelt poolt. Kirjanduse poolest kõige rikkam, Tartu ülikooli raamatukogu oli keskseks kohaks, kust näituste jaoks kirjandust laenutati. Kuna raamatukogus sobivad ruumid puudusid ning regulaarseid väljapanekuid, välja arvatud väike püsinäitus rariteetidest raamatukogu juhataja kabinetis ja paaris vitriinis kataloogide ruumis /51, lk. 47/, ei saanud korraldada, siis laenutamise teel oli võimalik oma varasid tutvustada näitustel Tartus, Tallinnas, väiksemates linnades, maal ja ka väljaspool Eesti Vabariiki.

Teema uurimiseks kirjandust peaaegu pole, kui mitte arvestada paari-kolme ajakirjaartiklit üksikute näituste kohta. Ajalehtedes ilmusid harilikult vaid lühisõnumid näituse toimumisest. Arhiiviallikes leidub väheseid andmeid raamatukogu aastaaruannetes ja üksikuid eksponeeritava (eggs. näituseks laenutatava) kirjanduse nimestikke; suurem osa andmestikku õnnestus koguda ÜR-i kirjavahetuse toimikutest. Trükikatalooge oli kasutada kuue näituse kohta.

Sõltuvalt andmete puudulikkusest ja näituste hajutatusest ning korraldajate rohkusest, aga ka asutustevahelise koostöö tihedusest, polnud võimalik alljärgnevas vaadelda ÜR-i poolt korraldatud näitusi omaette, vaid ülevaatlikumaks osutus grupeerida teemakomplekside kaupa kõik need näitused, mille koostamiseks kasutati ÜR-i materjale.

Allikmaterjali lünklikkuse tõttu jääb käsitus paratamatult fragmentaarseks ja ebaproportsionaalseks. Teematikas peaks aitama orienteeruda artiklile lisatud näituste kronoloogiline nimestik.

Rahvusvaheliste kultuuriloo tähtpäevade näitused olid seostatud esmajoones ilukirjanduse klassikute mälestuspäevadega. Nii tähistati 14. septembril 1921. a. väärika pidulikusega Dante Alighieri 600. surma-aastapäeva ülikooli aulas. Arhivis säilinud fotol võib näha, et suure luuletaja büsti ette oli asetatud laud Dante teostega, umbes 20 raamatut /1, l. 13, 29-30/. Arvatavasti pärinesid need ülikooli raamatukogust. See ongi esimene teadaolev näitus käsitletavast ajavahemikust. Edasiste aastate väheste näituste seas on 1929. a. 5.-6. oktoobril A.P. Tšehhovi 25. surma-aastapäevale pühendatud näitus. Selle korraldaja Vene Üliõpilaste Selts palus ÜR-ist esialgu kuni 100 raamatut /4, l. 312/, kuid laenas siiski kirjaniku 41 teost. Näitus pandi üles seltsi ruumes /11, l. 546/.

J.W.v. Goethe 100. surma-aastapäeva tähistati 19. aprillil 1932. a. mälestusaktusega ülikooli aulas. Ürituse juurde kuulus kirjaniku loomingut kajastav näitus, kus olid välja pandud P. G. Kugelgeni maal kirjanikust ja raamatukogus leiduvad Goethe teosed /22, l. 153/.

A. S. Puškini 100. surma-aastapäeva puhul korraldas Akadeemiline Kirjandusühing 14.-17. veebruarini 1937. a. kunstühingu "Pallas" ruumides mälestusnäituse /29, l. 23/. ÜR-ist toodi sinna 16 trükist, sealhulgas Puškini teoste esitrükke, vanemaid tõlkeid baltisaksa ajakirjades ja Eestis ilmunud teaduslikku kirjandust Puškini loomingu kohta. Raamatud on võetud prof. G. Suitsu ja A. Aspeli allkirjaga /32, l. 18; 44, lk. 3/. Näituse ülesseadmisel aitasid kaasa E. Vigel ja O. Freymuth /44, lk. 3/.

Vahepeal oli 1933. a. novembris ülikooli aulas aktusega meeles peetud 1400 aasta mõõdumist koodeksi "Corpus juris civilis" koostamisest. Sel puhul pani ÜR aulasse vaatamiseks 16. ja 17. saj. õigusteaduslikke raamatuid ja käsikirju /24, l. 246/.

Eesti kultuuriloo seotud tähtpäevadest pühitseti 1924. a. suvel suurt juubelit - mõõdunud oli 400 aastat reformatsoonist Eestis. Juubelipidustused toimusid juunikuus Tartus, ettekannetega ülikooli aulas. Aula kõrval asuvas füüsika kabinetis korraldas ülikooli raamatukogu reformatsiooni-ajastu raamatute ja dokumentide näituse. Eksponeeriti ka käsikirju ja toleaeagseid lendlehti. Puuduvaid dokumente ja raamatuid laenati Eestimaa Kirjanduse Ühingu Tallinnas, kus

näituseks vajalikku käis valimas ja Tartusse toomas assistent Otto Freymuth /6, l. 287, 305/, kes Baltica tundjana arvatahvasti ka näituse koostaja oli. Üks dokument ("Das Älteste Denkelbuch der Stadt Pernau beginnend 1508") telliti Pärnu linna arhiivist /6, l. 301/.

Raamatukogu ruumes on enne juurde- ja ümberehitust teada vaid 1926.a. K.E.v. Baeri 50. surma-aastapäeva tähistav raamatunäitus /51, lk. 47/.

1930-ndate aastate suuremad, raamatunäitustega seostuvad juubelid juhatas sisse Tallinna Linna Poeglaste Humanitaargümnaasiumi 300. aastapäev 1931. a. Kooli ajaloo tutvustamiseks korraldas vilistlaskogu 5.-7. juunini "möödunud aegade kohta" näituse ja palus ka Tartust ülikooli raamatukogult "dokumente, pilte, raamatuid jne. esemeid, mis gümnaasiumielusse puutuvad". Materjale Tartus vastu võtma volitati näituse koostaja vilistlane A. Ööpik /14, l. 157-159/, kes viis Tartust kaasa 36 trükist, peamiselt kooliprogramme /18, l. 465/.

Järgmise aasta suvel tähistati Tartu ülikooli 300. juubelit. Juubeliürituste juhtimiseks moodustas ülikooli valitsus 15. mail 1931.a. teaduskondade esindajaist koosneva komisjoni /2, l. 3p./ . Detailsemat kava välja töötades pidas komisjon 9. veebr. 1932. a. vajalikuks luua veel alakomitee (nn. teise juubelipäeva kava komitee, nimetatud ka subkomisjon), kuhu kuulusid professorid H.B. Rahamägi (kokkukutsuja), P. Haliste ja K. Konik /3, l. 1/. Selle kolmiku ülesannetesse mahtusid ka juubelinäituse küsimused. Esiialgu plaanitati vaid vanade arhivaalide väljapanekut raamatukogu ruumes /3, l. 3/, ent rektor J. Köpp arvas, et "vanade arhivaalide näitusele peaks rööbiti võimaldatama tutvuda ka Eesti Ülikoolis tehtud tööga" /3, l. 5/. Nii pöörduski prof. Rahamägi 10. märtsil 1932 vastava kirjaliku ettepanekuga P. Puksoo poole ja küsis tema arvamust /3, l. 10/. Raamatukogus oli selleks ajaks juba üle vaadatud oma kogudes leiduvad teemakohased materjalid, oli mitmel korral nõu peetud Riigi Keskarhiivi juhataja O. Liiviga ning kaasatud ka ajaloo õppejõude ülikoolist. F. Puksool oli koostatud näituse kava, nii et ta sai selle esitada prof. Rahamäele juba samal päeval. Kavas oli ette nähtud näituse aeg ja koht (3 päeva, 30. juuni - 2. juuli, 6 tundi päevas, raamatukogu lugemissaalis). Eksponeerida planeeriti arhivaale, trükiseid, pilte, pitsateid; trükiste hulgas oli ka Tartu ülikooli trükikoja tooteid.

"Saksa-Vene ajastu", s.o. 19. saj. ja 20. saj. alguse eks-
positsiooni põhimõtteks oli Puksoo kavas "Ülikooli rahvusva-
heline tähtsus teaduslikust seisukohast ja ülikooli geneeti-
line arenemine". Lahtiseks jäi küsimus, mida teha Saksa oku-
patsiooni ajaga - kas see välja jätta? Samuti polnud selge,
kui suures ulatuses esitada emakeelse ülikooli õppejõudude
teoseid - kas igalt isikult vähemalt üks, ainult tähtsamad
tööd või võimalikult kogu toodang. Veel vajab otsustamist,
"mida teha fotostaatiliste koopiatega arhivaalest, mille
originaalid välismaade asutises". Nende probleemide lõplik-
ku lahendust palus Puksoo juubelinäituse komiteelt /18, l.
153/.

H. B. Rahamäe vastuses Puksoole 19. veebruaril 1932
täiendatakse Tartu teadlaste isiklike toimikute loetelu ja
soovitatakse selles asjas veel teaduskondadelt nõu küsida
ning Saksa okupatsiooni aeg arvestamata jätta, "kuna see aeg
ülikooli elus oli enam poliitiline episood kui kindla tea-
dusliku töö ajajärk". Eesti Vabariigi ajal ilmunud teadusli-
kud tööd välja panna võimalikult täielikult. Eksponeerida ka
fotokoopiaid välismaal asuvatest originaalidest /18, l. 155/.

Järgnevalt asuski ÜR intensiivselt materjali koguma. 8.
aprillil saatis Puksoo teaduskondadele ringkirja, milles
tutvustas näituse eesmärki ("antakse ülevaade Tartu ülikooli
arenemisest tervel ajastul") ja koostamise põhimõtteid, pa-
ludes teaduskondi teatada oma kõige väljapaistvamate õppe-
jõudude nimed ja saata ka õppejõudude publikatsioone /18, l.
281/. Vastavad nimekirjad saadi /18, l. 282-296/, ainult fi-
losofiateaduskonnalt tuli hiljem uuesti küsida /18, l. 566/.
Õppejõududelt küsiti separeate nende välismaal ilmunud töö-
dest /16, l. 231, 233 jm./. Juunikuus pöördus ÜR näitusema-
terjalide täiendamiseks mitme kultuuriasutuse ja -ühingu
poole kodu- ja välismaal. Uppsala ülikooli raamatukogult
paluti kirjeldust ülikooli sissepühitsemisest Pärnus 28.aug.
1699 ("Actus inauguralis ... 1699") /17, l. 223/, Riia Aja-
loo ja Koduloo Seltsilt loengute katalooge aastast 1629 /17,
l. 232/. Tallinnast Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogult
laenati F. Meniuse "Relatio von Inauguration der Universität
zu Dörpat geschehen den 15. Octobris, Im Jahr 1632" ja trü-
kitud kutse anatoomilisele demonstratsioonile "Pärnu akadee-
mias" 1707.a. /17, l. 230/. Tallinna Linna Poeglaste Humani-
taargümnaasiumilt küsis Puksoo näitusele Gustav II Adolfi
portree /16, l. 223/, kuid et see osutus liiga suureks, saa-

di sobiv pilt hoopis välisministeeriumi administratiivosa-
konna juhatajalt R. Müllersonilt /22, l. 153-154/. Eesti
Noorsoo Kasvatusseltsi Tartu Tütarlaste Gümnaasiumilt hangiti
kuraator P. Põllu portree (õlimaal) /16, l. 235/, Hüpo-
teegipangalt rektor H. Koppeli portree /16, l. 241/, pr. H.
Parrot andis näitusele rektor Parroti portree /16, l. 266/.
Suurem kogus väljastpoolt raamatukogu hangitud eksponaatidest
päribes Riigi Keskarhiivist, need olid 50 ülikooli arhiivifondi
kuuluvat toimikut /22, l. 153/ ja ka mõni ülikooli pitseriga
dokument 19. saj. I poolest /19, l. 2/. Arhiivitoimikute
paigutamiseks laenati Keskarhiivilt ühtlasi kuus vitriini /16, l. 238/.
Ülikooli sekretariaadist toodi pitsatite kogu, majandusosakonnast
dokumente rahvusülikooli algusest /20, l. 1/.

Raamatukogus leiduvad ja laenatud materjalid eksponeeriti
nõnda, et need tõid esile Tartu Ülikooli rahvusvahelise teadusliku
tähtsuse ja näitasid ta arengut kolme tegevusperioodi jooksul.
Rootsiaegsest ülikoolist (1632-1710) olid näitusel dokumendid
asutamise ja tegevuse algusaastate kohta, fotokoopiaid hoonete
visanditest, trükikoja toodang jm. Tsaariaegsest ülikoolist
(1802-1917) andsid ülevalte põhikiri, loengute kavad, eeskirjad
Üliõpilastele, ülikooli sekretariaadi pitsatite kogu, teadusväljaanded,
teadlaste ning õppejõudude (K.E.v. Baer, W. Struve, W.F. Ostwald,
K. Morgenstern, F.M. Klinger, F. Parrot, A. Rauber, N. Pirogov,
F.G. Bunge jt.) isiklikud materjalid - käsikirjad, loengukonspektid,
kirjavahetus. Eesti Vabariigi ülikoolist tõid läbilõike Saksa
okupatsioonivõimudelt ülikooli ülevõtmise dokumendid, loengute
kavad, teadusväljaanded, õppejõudude tähtsamad tööd. Ülikooli
kõiki kolme tegevusperioodi kajastavat väljapanekut illustreerisid
rektorite ja kuraatorite portreed, samuti olid väljas auaadressid ja
kingitused /22, l. 154/. Eksponaatide arvu kohta puuduvad andmed.

Juubelikomisjoni otsusega oli näitus "Tartu Ülikool 1632-1932"
raamatukogu lugemissaalis avatud 1.-3. juulini kella 9-st 18-ni;
sel ajal lugejaid ei teenindatud. Näitust käisid vaatamas ülikooli
juubelikülalised eesotsas Rootsi kroonprintsiga, välismaa teadusasutuste
esindajad ja paljud Eestist Tartusse sõitnud pidustustest osavõtjad.
Raamatukogu aastaaruandes märgitakse, et "osavõtt näitusest oli väga
elav" /22, l. 154/. F. Puksoo avaldas näitusest prantsuskeelse
ülevalte ja rõhutab selles Riigi Keskarhiivi juhataja O. Liivi kaasabi
ekspositsiooni õnnestumisel /52/.

Teine tähtis sündmus, mis tõi Tartusse teadlasi kodu- ja välismaalt, oli Õpetatud Eesti Seltsi, Eesti vanima ja tähtsaima teadusorganisatsiooni 100. aastapäeva pühitsemine 1938. a. jaanuaris. Juubeliürituste seas avati 30. jaanuaril kunstifhingu "Pallas" ruumides seltsi tegevusele pühendatud näitus, mille koostamiseks oli seltsi oma rikkalike kogude kõrval ÜR-ilt võetud vähemalt 29 nimetust vanemat eestikeelset kirjandust, peamiselt ÜR-isse deponeeritud ÕES-i enda kogust /39, l. 64/. Näitus oli ÕES-i uurimissuundade järgi jaotatud keele, kirjanduse, arheoloogia, kunstiajaloo, rahvaluule, etnograafia, ajaloo ja müntide osakonnaks. Eksponeeriti ÕES-i publikatsioone, dokumente seltsi asutamisest ja hilisematest tegevusperioodidest, fotosid, käsikirju jm. /55, lk. 8-9/.

Eesti ajaloo teemalisi näitusi korraldas Eesti Riigi Keskarchiiv tihedas koostöös ülikooli raamatukoguga. 1928. a. kevad-suvel alustati ulatusliku arhiivaalide näituse organiseerimisega. Keskarchiivi juhataja A. Sildnik palus 7. mail 1928 ülikooli valitsuselt luba arhiivi ruumidesse välja panna Tartu ülikooli raamatukogus leiduvaid dokumente ja vanaid, eriti väärtuslikke raamatuid /8, l. 195/. F. Puksoo toetas Keskarchiivi taotlust (kiri ülikooli valitsusele 15. V 1928), lisades järgmise seletuse: "Oleks ju loomulik, et Ülikooli Raamatukogu suure arvu välismaalaste külastamist silmaspidades laulupeo puhul Eestis,^{*} iseseisva näitusega suvel esineks, rikkalik materjal selleks peitub kogus käsikirjade kui ka vanemate trükiteodete näol. Kuid juure- ja ümberehitused ei soodusta seda, ... " /9, l. 573/.

Raamatukogu andis 25. maist kuni 5. juulini eksponeeritava näitusele oma kogudest 30 eksponaati, nende seas autograafe (M. Luther, Poola kuningad August II ja August III, Rootsi kuningad Karl IX, Karl XII ja Gustav II Adolf, Liivimaa diplomaat J.R. Patkul), ~~Academia Gustaviana~~ matriklid ja senati esimesed protokollid, käsikirju (H. Rosenplänteri "Bibliotheca estonica", 14. saj. pärgamentkoodeks, Arabia palveraamat), kaks inkunaablit, haruldasi raamatuid (B. Rusowi "Chronica der Prouintz Lyflandt" 1578; Stahlil "Hand- und Hauszbuch ..." 1632-1638; "Piibli-Raamat" 1739 jt.), esimesi eestikeelseid ajakirju ("Lühhike Õppetus..." 1766) ja aja-

* IX üldlaulupidu toimus Tallinnas 30. juunist 2. juulini 1928.a.

lehti ("Ma rahva Nõudala-Leht" 1822; "Perno Postimees" 1857), Napoleon I-le kuulunud raamat, üks akvarell ja kolm gravüüri Tartu vaadetega /4, l. 289/.

Näituse lõpetamise puhul saatis A. Sildnik F. Puksoole järgmise sisuga tänukirja: "Esimese Arhiiv-Näituse hääks kordaminekuks ülesnäidatud lahke kaasabi ja vastutuleku eest on minul meeldivaks ülesandeks Teile hr. Juhataja ja kogude hoidja hr. Vigelile Arhiivinõukogu ja Keskarhiivi poolt tänu avaldada" /8, l. 273/.

Peale ÜR-i osalesid sellel näitusel veel Tartu Linnaarhiiv, Õpetatud Eesti Selts, Eesti Kirjanduse Selts, ERM-i Arhiivraamatukogu ja Eesti Bibliograafia Asutis ning kaks eraisikut (A. Sildnik ja A. Kruusberg). Näituse kohta on Keskarhiiv koostanud masinakirjalise kataloogi, mis loendab 246 eksponaati ühes müntidega. Selles on märgitud ka esemete kuuluvus /39, l. 12-38/.

Näitus inspireeris Tallinna Linnaarhiivi töötajat Kenkmaad (tookord Kenkman) "Ajaloolises Ajakirjas" /47/ pikemalt käsitlema arhiivinäituste koostamise põhimõtteid, ajalugu ja eesmärke ning kriitiliselt peatuma eelkirjeldatud ekspositsioonil. Keskarhiiv oli seadnud eesmärgiks "tutvustada mitte ainult laiemaid ringe, vaid ka haritlaskonda nende tähtsamate varadega, mis peituvad meie arhiivides Eesti ajaloo kohta" /47, lk. 43/. Esikohal asusid küll väljapanekud Eesti maa ja rahva ajaloost, suurim tähelepanu oli pühendatud Ärkamisajale, kuid puudus kindel teema. Kataloog oli ainult näitusel kasutatav ja pealegi puudulik /47, lk. 48/.

Juba aasta pärast sai Riigi Keskarhiivis valmis uus näitus, seekord üsna täpselt fikseeritud teemal "Talurahva olukord Vene aja algusest kuni raharendini 19. saj.". See oli vaadata 2.-30. juunini 1930. a. Koostati ka näituse nimestik /12, l. 207, 238/.

Kui Keskarhiiv võttis aktiivselt osa Tartu ülikooli juubelinäituse koostamisest, siis selle töö lõpetamise järel alustas ta ettevalmistustega järgmiseks arhiivaalide näituseks "Eesti rahvuslik ärkamiseeg", mis pidi kujunema jätkuks 1930. a. näitusele. Kuna selleteemalisi dokumente leidis Keskarhiivis vaid tagasihoidlikult, siis astuti ühendusse mitme teise asutusega, kus vastavat materjali säilitati. Näituse kava väljatöötamiseks ja muude tähtsamate küsimuste lahendamiseks moodustati komisjon koosseisus: ERM-i Arhiivraamatukogu juhataja R. Antik, Eesti Kultuuriloolise Arhiivi

ametnik H. Kleis, prof. H. Kruus, ERM-i direktor F. Linnus (Leinbook), Ülikooli raamatukogu juhataja F. Puksoo ja Keskarhiivist juhataja O. Liiv, osakonnajuhataja A. Perandi, arhiivaarid M. Herman ja N. Loone. Materjale esitasid EKLA, ERKA, ERM ja ERM-i Arhiiviraamatukogu, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu Eesti Põllumeeste Selts, A. Virkhaus, Fr. Tuglas jt. ÜR-ist laenati vitriine lisaks /21, l. 141/. Näitus oli avatud 25. maist 11. juunini 1933. Lauljate Liidu soovil viidi "Ärkamisaja" näitus X üldlaulupeo ajaks[≠] ka Tallinna, kus see avati riigivanema poolt ja oli vaadata 20.-27. juunini 1933.a. /23, l. 130/.

Pärast mõneaastast vaheega organiseeris Keskarhiiv läheneva Eesti Vabariigi 20. aastapäeva puhuks 1937. a. kevadel näituse "Eesti iseseisvuse saavutused". Arhiivi juhataja palve peale saatis F. Puksoo 15. märtsil soovitatavate teoste nimestiku /29, l. 61/. Kahjuks puuduvad andmed ÜR-i poolt pakutud materjalide hulga ja sisu kohta. Sama aasta sügisel Tallinna Kunstihoones toimunud väljapanekule "Eesti iseseisvuse süünd dokumentides" valis näituse komisjon (Riigiarhiivi, Riigi Keskarhiivi ja Sõjaarhiivi esindaja) F. Puksoo esitatud nimekirjast välja 7 eksponaati /30, l. 327/.

Oma eriala kirjanduse tutvustamiseks korraldasid ühel või teisel puhul näitusi ka seltsid ja ühingud. Algust tegid sellega arvatavasti arstid. Kui 1921.a. toimus Tartus I Eesti arstide kongress, siis Tartu Eesti Arstide Selts organiseeris 30. nov. - 7. dets. Ülikooli õppehoones Aia t. 46 ulatusliku "arstiteaduslike näituse". Rohkete meditsiiniliste eksponaatide (arstiriistad, mudelid, preparaadid, tabelid, diagrammid, gravüürid, fotod jms.) kõrval oli üks osakond (XI) pühendatud arstiteaduslikule kirjandusele, mida esindasid viimase 20 aasta väitekirjad ülikooli raamatukogust, eestikeelne populaarteaduslik kirjandus ERM-i raamatukogust ja haruldased Baltimail ilmunud teosed ÕES-i kogust /45, lk. 45/. Näituse kohta ilmus rohke reklaamiga varustatud kata loog /45/.

Ülikooli raamatukogu arhiivifondis on säilinud nimestik "Raamatud, mis Ülikooli raamatukogust Arstiteaduse näitusel ülesseatud olid 1922.a. mais" /39, l. 1-2/. Loendatud on 116 nimetust, peamiselt Tartus kaitsitud meditsiinidissertatsioonid.

[≠] X üldlaulupidu toimus Tallinnas 23.-25. juunini 1933.a.

ne aastatest 1806-1913, lisaks anatoomiaatlasi jm. Võiks arvata, et seegi näitus korraldati arstide kongressi puhul.

Farmaatsiaalaseid väitekirju, täpsemalt 129 Dragendorffi-aegset, 7 iseseisvusaegset doktoriväitekirja ja 67 magistritööd saatis ÜR 1936. a. Tallinna Eesti Apteekrite Seltsile, kes juunikuus soome-ugri kongressi ajal korraldas farmaatsiaalase näituse Tallinna Linna I Tütarlaste Gümnaasiumi saalis /27, l. 311-318/.

Kunstiühing "Pallas" oli 1922. a. kevadel otsustanud tutvustada raamatu arengut. Mii eksponeeriti tema ruumes 12.-26. märtsini näitus, mis oli pühendatud raamatu ajaloole keskaja manuskriptidest kaaseja väljaanneteni. Välja pandi ka raamatuköiteid, köitepaberi proove, graafikat ja eksliibriseid (U. Ivaski kogust). Näitus koostati Arhiivraamatukogu, Õpetatud Eesti Seltsi, "Pallase" raamatukogu ja mitme erakogu põhjal /42/. Tartu ülikooli raamatukogu aga jäi sellest üritusest kõrvale, kuigi F. Puksoo juba 11. veebruaril küsis ülikooli valitsuselt luba käsikirjade ja haruldaste raamatute väljaviimiseks raamatukogu ruumidest /5, l. 53/, kuid seda ei antud. Näitusest ilmus kirjanik A. Allelt ülevaade ajakirjas "Aeg" /42/.

"Pallase" ruumides eksponeeriti ÜR-i materjale esmakordselt 1924.a., mil Tartu ülikooli juures ellukutsutud Akadeemiline Kirjandusühing korraldas 29. nov. - 7. dets. 1924.a. Fr. R. Kreutzwaldi, L. Koidula ja J.V. Jannseni mälestusnäituse. Vastava toimkonna eestvedajaks oli üliõpilane S. Holberg² /54, lk. 146/. Raamatud võttis ÜR-ilt vastu A. Annist (tookord Anni). Ülikooli raamatukogult laenati kirjanike teoseid ning nende toimetatud ajakirju ja ajalehti, kokku vähemalt 49 nimetust /4, l. 170/. Materjale hangiti nii Tartust kui ka mujalt. Näitusel võis vaadata ka Kreutzwaldi, Koidula ja Jannseni kirju, dokumente, fotosid ja mälestus-esemeid /54, lk. 146/.

Loomulikult esines ka üksikute teoste laenutamisi näitustele. Mii näiteks saatis ülikooli raamatukogu Eestimaa Kirjanduse Ühingu poolt 1933. a. sügisel Tallinnas korraldatud genealoogianäitusele käsikirja "Die adeligen Geschlechtsbücher der Revelschen Statthalterschaft von der im Jahre 1786 verordneten Commission abgefaßt..." /21, l. 228/. Tartus korraldas kirjastus "Akadeemiline Kooperatiiv" veebruaris 1939 väljapaneku "Inglise tänapäeva raamat", millele kaalu² Pärastine tuntud tõlkija.

lissid UR-ist toodud "The Encyclopaedia Britannica" 14. trüki kõik 24 köidet /19, l. 334-335/.

Raamatunäitused üleriigiliste vaimse kultuuri nädalate ja päevade puhul moodustavad käsitletava perioodi arvukaima grupi. Saanud alguse Tartu kirjandusnädalatest, organiseeriti Eestis 1930-ndatel aastatel üleriigiliste kultuuriüritustena vaimse kultuuri päevi, kultuuri-, raamatu- ja omakultuuri (s.o. rahvuskultuuri) nädalaid, mille eesmärgiks oli rahvuskultuuri saavutuste mitmekülgne tutvustamine. Kultuurinädalate ja -päevade raames toimus hulgaliselt mitmesuguseid üritusi: raamatunäitusi, aktusi, kirjandusõhtuid, kõne- ja ettekandekoosolekuid, kontserte, kirjanduslikke kohtuid jm. Need kogu elanikkonnale mõeldud üritused võimaldasid kultuuriloomingut rahvale lähemale tuua, arendada rahva kultuuriteadvust ja virgutada vaimset tegevust.

1927.a. Tartu kirjandusnädala ajal, 27. märtsist - 1. aprillini pani Akadeemiline Kirjandusühing teatris "Vanemuine" välja eesti raamatu ajaloo näituse ja avaldas ka kataloogi /41/. Näitus oli koostatud peamiselt UR-is ja ERM-i Arhiivraamatukogus, aga ka erakogudes leiduvatest teostest ning andis 8 vitriinis pildi eesti ilukirjanduse arengust, kaasa arvatud rahvaluule, kirjanduslugu ja bibliograafia, alates 17. saj. kuni 1920. a-ni. UR-ile kuulus väljapanekus 141 nim. raamatuid ja 12 litot /39, l. 3-8/. F. Puksoo palve peale lubas ülikooli valitsus seal välja panna isegi kaks käsikirja ja ühe inkunaabli, kui Puksoo nende eest isiklikult vastutab /7, l. 356, 358/.

1930. a. 1.-8. märtsini toimunud Tartu teise kirjandusnädala arvukate ürituste kõrval oli suuremaks ja tähtsamaks taas Akadeemilise Kirjandusühingu initsiatiivil organiseeritud eesti raamatu näitus "Vanemuises". Seekord tutvustati ülikooli raamatukogu varasid. Välja oli pandud 338 köidet eesti raamatu ajaloo, kirjandus- ja keeleteaduse, rahvaluule ning vanema eesti ilukirjanduse alalt. Bibliograafiaid oli näitusel 26, trükikodade ajalugu käsitlevaid teoseid 25 ja raamatuillustratsioonide näiteid 33 /11, l. 546/. Näitusega oli võimalik tutvuda teatri väikeses saalis 5.-10. märtsini. Avapäeval esines F. Puksoo.

1934.a. poliitiliste pingete õhkkonnas alustati üleriigilist laiaulatuslikku kultuuripropagandat eesti kultuuripäevade näol. Tartu ülikoolis korraldati sel puhul kolm suure-

mat raamatunäitust: raamatukoguhoones, Üliõpilasmajas ja Eesti Keele Arhiivis. Toomel pandi 23.-26. veebruarini välja Eestis ilmunud kirjandus vanimatest väljaannetest kaasajani kõigilt teaduse ja praktilise elu aladelt /48/. Näitus seati üles lugemissaali, mis selleks ajaks lugejale suletati /24, l. 73/. Eksponaatide arv kujunes õige suureks - välja oli pandud 1027 raamatut, neist saalis laudadel 608, rõdul 393, vitriinis 26 /39, l. 56-58/. Oli koostatud ka mitmesuguseid diagramme. P. Puksoo haiguse tõttu avas näituse tema asetäitja E. Vigel. Väljapanekute juures pidasid vaivet raamatukogutöötajad ja üliõpilased /23, l. 35/.

Üliõpilasmajas Akadeemilise Kirjandusühingu eestvõttel 23.-25. veebruarini teoks saanud kirjandusnäitus pakkus valimiku erinevate kirjandusvoolude parematest teostest. ÜR-ist võttis näitusele 177 raamatut L. Tohver[☞] /39, l. 51-57/. Näitusel oli hulgaliselt käsikirju, ka haruldasi venestekoguduse omi, fotosid ja raamatuid, mis tutvustasid eestikeelset ilukirjandust 16. saj. (fotokoopiad Wanradtkoelli katekismuse fragmentidest) 1934. aastani. Üks väike tuba oli täielikult pühendatud hiljuti lahkunud E. Vilde loomingule. Näituse avas prof. G. Suits /48/. Näitusematerjalide õnnestunud valiku ja paigutamise pärast pidas L. Tohver seda parimaks tol ajal korraldatud näituseks /54, lk. 147/.

24.-28. veebruarini toimus Eesti Keele Arhiivi korraldusel kolmas eesti keele ajaloole pühendatud näitus ülikooli ja Emakeele Seltsi raamatukogus ning mitmes erakogus leiduvatest materjalidest. Huvilistel oli võimalik vaadata Fr.R. Faehlmanni, K.A. Hermann, M. Veske ja F.J. Wiedemanni manuskripte, prof. A. Saareste "Eesti keele atlase" käsikirja ning üliõpilaste auhinna- ja seminaritöid. Eksponaatide arv ulatus umb. 300-ni /48/.

Vaimse kultuuri päevadel 1934. a. palus Viljandi komitee ülikooli rektoraadilt näitusele "Tartu Ülikooli Toimetusi".

Saanud loa, saatis ÜR 61 köidet "Toimetusi" (A-seeriast numbrid 1-25, B-seeriast 1-30 ja C-seeriast 1-10, 14-15) kastiga Viljandisse /23, l. 53, 54/.

Järgmistel aastatel olid Eesti kultuuriasutused tihedalt seotud raamatuaasta üritustega. 1937. a. kulus kokkuvõtete tegemisele ja mõningasele hoovõtmisele uute kultuuri- ja

[☞] Hilisem kirjandusloolane L. Raud.

raamatunädalate läbiviimiseks, tuginedes raamatuaasta kogemustele.

Algust nendega tegi Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus, kes 1938. a. jaanuari lõpul organiseeris omakultuuri nädala eesmärgiga äratada ja õhutada rahva iseteadvust rahvusliku omapära ning kultuurisaavutuste esiletõstmise teel /49, lk. 169/. Kuigi Tartu ülikooli ringkonnades parajasti pühitseti Õpetatud Eesti Seltsi 100. aastapäeva, pidas ülikooli raamatukogu vajalikuks sellel omakultuuri nädalal korraldada näituse, kuhu oli välja pandud haruldasemaid käsikirju, inkunablaid ja vanemaid eestikeelseid trükiseid /34, l. 335/.

Sama aasta detsembris korraldatud raamatunädala näitusele "Vanemuisesse" saatis ÜR 15 haruldast teost, nende hulgas üks araabia- ja kaks ladinakeelset käsikirja. ÜR-ilt tellisid oma näitusele raamatuid Abja /33, l. 502/ ja Kambja raamatunädala komiteed. Kambjasse saadeti 18 vanemat eestikeelset teost /35, l. 256/.

1939.a. raamatunädala näitusele "Vanemuise" teatris andis ülikooli raamatukogu 20 teost. H. Treffneri gümnaasiumile laenutas ÜR selleks puhuks 10 haruldast eestikeelset raamatut 17. ja 18. sajandist ("Wastne Testament" 1686; Stahli "Hand- und Hauszbuch... II" 1637; piibli vanemad trükid)/35, l. 132, 296/.

Raamatuaasta näitused asetuvad teiste seas omaette tänu oma arvukusele, geograafilisele ulatusele kui ka asutustevahelistele tihedamatele seostele.

1929. aastal, enne seda kui Eestis asuti vanimaks eestikeelseks raamatuks peetud Stahli "Hand- und Hauszbuch...I" (1632) 300. juubeli ettevalmistamisele, avastati Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogus katkendid alamsaksa- ja eestikeelsest trükisest. Lähemal uurimisel selgus, et tegemist oli 1535. aastal Wittenbergis H. Luffti juures trükitud kakskeelse katekismuse lehtedega. Tallinna kirikuõpetaja S. Wanradti saksakeelse katekismuse oli eesti keelde tõlkinud Tallinna Pühavaimu kiriku õpetaja J. Koell. Leid andis aluse 1935. aastal eesti raamatu 400. juubeli pühitsemiseks. Raamatuaasta mõte sai alguse Tartust Eesti Kirjanduse Seltsist. 1935. aasta kuulutati raamatuaastaks ja seda tähistati 24. veebruarist 1935 kuni 24. veebruarini 1936 ulatuslike üritustega üle kogu Eesti. Eesmärgiks seati emakeelse raamatu tähtsuse näitamine rahva arengus, huvi äratamine ja süvenda-

mine väärtkirjanduse ning raamatu vastu üldse. Raamatuaasta eesmärke aitasid mitmesuguste ürituste seas täita ka raamatunäitused, mida korraldasid linna- ja raavalitsused, raamatukogud, seltsimajad, koolid jne. Arvukad näitused tõid ühtlasi kohustusi ka ülikooli raamatukogule, sest näituste organiseerijad palusid harilikult ÜR-ilt vanemat eestikeelset kirjandust. Nende soovidele vastu tulles koostas raamatukogu 100-200 nim. sisaldavaid raamatukomplekte /28, 1. 586/. Valga linna koolivalitsusele läkitati septembris 1935 sada 17.-19. saj. raamatut; hilisemaid soovitati võtta kohalikust raamatukogust /26, 1. 6/. Tõrva linnavalitsus omakorda palus (25. IX 1935) lubada oma näitusel kasutada Valgas eksponeeritud kogu /26, 1. 16/. Valgast tagastatud komplekt saadeti Tõrvasse /26, 1. 18, 21/.

Raamatuaasta Pärnu toimkond palus ÜR-ilt näitusele Pärnu ja Pärnumaa kultuurieluga seotud isikute teoseid ja käsikirju /25, 1. 266/. Pärnusse saadeti 10. okt. 1935 kokku 53 nimetust ÜR-i ja ERM-i Arhiivraamatukogu raamatuid, sealhulgas ka pilte, millest 5 kuulusid Edith Rosenthalile[☞] ja Koidula tütrele. Saadeti toimetati kohale raudteel kindlustatuna 500 kr. eest /26, 1. 2-3/.

Petserimaalt Meremäe RA komitee küsis (3. XI 1935) raamatuid oma nimestiku järgi /26, 1. 42/. Rõpina RA komitee palus raamatuid ja kutsus F. Puksoo esinema 8. dets. 1935 /26, 1. 43, 47/. Viljandi linnavalitsus palus (6. II 1936) raamatuid oma nimekirja alusel; autoga saadeti 3 kasti /26, 1. 58, 60/. Raamatukomplekt saadeti veel Narva linnavalitsusele /26, 1. 26, 32/. "Hiiu Teataja" toimetaja A. Krahe küsis (24. X 1935) Puksoolt laenuks diapositiive raamatu ajalooast oma ettekande illustreerimiseks /26, 1. 37/.

Eesti saatkonna kaudu lähetati Riiga 100 raamatut Riia Eesti RA peakomitee poolt 13.-20. oktoobrini 1935.a. korraldatavale näitusele /26, 1. 23; 28, 1. 586/.

Pealinnas korraldas raamatuaasta esindusnäituse Tallinna Ajaloo Selts. Näituse toimkonda kuulusid Tallinna Linnaarhiivi juhataja P. Johansen (esimees), Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu juhataja H. Weiss ning linna arhivaarid (R. Kenkmaa, L. Andresson, A. Margus). Eksponaate näitusele andsid ERM-i Arhiivraamatukogu, Tartu ülikooli raamatukogu, Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu, Tallinna Keskraamatukogu, Tallinna Ajaloo Selts, Tallinna Linnaarhiiv, Tallin-

[☞] L. Koidula õe minia, ÜR-i ametnik.

na Eesti Kirjastus-Ühisuse raamatukauplus, kirjastus "Rahva-
ülikooli" raamatukauplus, kirjastus "Loodus" ja mitu era-
isikut (M. Aitsam, R. Kenkmaa, A. Sibul jt.). Näitus jagunes
kolme põhiossa: 1) Eesti raamat 1535-1935, 2) Tallinna güm-
naasiumi trükised 1635-1802, 3) raamatu üldine areng 1445-
1650. Kokku loendab trükitud kataloog 535 eksponaati /46/.
ÜR-ile kuulus väljapanekust küllalt kaalukas osa - 200 nime-
tust, peamiselt vanemaid, 19. saj. ilmunud eestikeelseid
trükiseid /28, l. 586/.

Kõige sisukama ja põhjalikumalt läbi töötatud näituse
eesti raamatu ajaloost koostas aga ERM-i Arhiivraamatukogu
juhataja R. Antik Tartus. See oli Arhiivraamatukogu ruumes
avatud 29. sept. - 13. okt. 1935 ja andis eesti raamatu
arengust ülevaate sejandite läbilõikes. Näituse 790 eksponaa-
ti kuulus enamikus Arhiivraamatukogule, aga osa oli laenatud
ÜR-ist, Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogust, Riigi
Keskrahviivist ja Tartu Tütarlaste Gümnaasiumi direktorilt
bibliofiil J. Roosilt /43, lk. 6, 8/. Omaette osa näitusest
moodustas "Eesti trükisena ja tsensuur", mille oli kokku
seadnud kirjandusloolane M. Lepik Akadeemilise Kirjandus-
ühingu poolt RA Tartu komiteele tehtud ettepaneku põhjal.
Siin oli välja pandud tsenseeritud raamatuid, käsikirju ja
dokumente ning kirjandust tsensuuri kohta, kokku 43 nime-
tust, mis pärinesid Riigi Keskrahviivist, ÜR-ist, Õpetatud
Eesti Seltsist, ERM-i Arhiivraamatukogust ja Tartu Linna
Keskraamatukogust /43, lk. 112-116/. Näituse kohta ilmus
trükkikataloog, mis sisaldab ühtlasi ülevaate eesti raamatu
arengust ja Arhiivraamatukogust /43, lk. 11-27/.

Raamatuaasta erinäitusena eksponeerisid Eesti Naisliit ja
Akadeemiline Naiste Ühing 1935. a. 14.-21. detsembrini Tal-
linna Kunstihoones näituse "Raamat ja naine". Eestvedajaks
oli H. Mugasto-Johani. ÜR-ist laenati näitusele naisdoktori-
te dissertatsioonid /39, l. 58/. Materjale saatsid Tartust
peale ÜR-i veel Arhiivraamatukogu, Eesti Kultuurilooline Ar-
hiiv, Eesti Rahvaluule Arhiiv ja kirjastused "Loodus",
"Noor-Eesti", Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus ja Eesti
Kirjastuse Kooperatiiv. 1936. a. 23. veebruarist kuni 1. märtsi-
sini oli sama näitus, küll pisut muudetuna ja täiendatuna,
vaadata ka Tartus "Pallase" ruumes /50, lk. 3/. ÜR eksponeeris
seal 121 nimetust eestlannade kirjutatud doktori-, ma-
gistri- ja diplomitöid /39, l. 59-62/.[✠]

[✠] H. Mugasto koostatud illustreeritud kataloog ei loetle
näituse eksponaate, vaid tutvustab kirjanduses ja teaduses
välja paistnud eesti naisi.

Võimalust mõnda tutvustati ÜR-i varasid ka välismaa näitustel, harilikult lõunanaabrite juures. Analoogiliselt Eesti kultuuri- ja raamatunädalatele toimusid vastavad suurüritused ka Lätis. 1931. a. 22. veebruarist kuni 1. märtsini korraldati Riias Läti raamatunädala raames ulatuslik näitus. F. Puksoo kirjast Läti Riigiraamatukogu direktorile (10. II 1931) selgub, et Lätist oli pöördutud Puksoo kui Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu esimehe poole ettepanekuga näitusest osa võtta. Puksoo vastab: "Meie ühing võtab heameelega osa raamatunäitusest Riias 22. II - 1. III" /15, l. 63/. Kogu organiseerimistöö võttis Puksoo enda peale. Ta muretses Eesti suurematelt kirjastustelt - "EKS", "Noor-Eesti", "Loodus" - nende viimaste aastate parimad väljaanded /15, l. 57-62/. Valiku tegemisel oli abiks M. Pukits. Ülikooli Raamatukogust saatis ta Riiga 25 erialast raamatut /13, l. 504/. O. Stude ekspeditsiooni- ja transpordikontori kaudu saadeti 70 nimeüst. Postikulud tasus ülikooli raamatukogu. F. Puksood näituse korraldamisel osutatud abi eest tänades kirjutab Läti raamatunädala Riia komitee: "Eesti raamatud jätsid raamatunäitusel väga meeldiva mulje ja andsid sellega oma osa kultuurisidemete kujundamisele Läti ja Eesti vahel" /15, l. 192/.

1932. a. oktoobris Riias J.W. v. Goethe loomingule pühendatud näitusele viidi ÜR-ist üheks nädalaks ülikooli valituse loal F. G. Kūgelgeni maalitud Goethe portree /22, l. 154/.

1937.a. augustis Riias toimunud Balti riikide ajaloolaste konverentsi puhul korraldatud näitusele saatis ülikooli raamatukogu Eesti saatkonna kaudu 9 Baltimaade ajaloo kaarti. Kaarte laenati sel puhul ka Keskarhiivist /30, l. 233, 235/.

Leedu pealinnas Kaunases tähistati 1937. a. aprillis 125 aasta möödumist Napoleon I läbimarssimisest Leedumaalt. Ajaloolise sündmuse mälestuseks korraldatud näitusele laenati Tartu ÜR-ist Leedu Rahvusliku Vaimse Koostöö Komisjoni vahendusel kolm Napoleon I autograafi ja väejuhi raamatukokku kuulunud Plutarchose teos /32, l. 19/.

Lõpuks ka mõni sõna teostamata jäänud kavatsustest. Ajakiri "Raamatukogu" (1935, nr. 1/2) teatab kroonika rubriigis pealkirja all "Raamatuaasta suurnäitused", et ÜR korraldab näituse "Reformatsiooniaegne raamat". Välja kavatsetakse panna esimese eestikeelse raamatu trükkija H. Luffti juures

Wittenbergis trükitud teoseid ja ka teiste trükikalite omi samast ajastust /53, lk. 54/. Jaanuaris 1936 pöördus F. Puksoo Läti Riigiraamatukogu ja Riia Linnaraamatukogu poole palvega laenata ÜR-ile ~~Baltica~~ Baltica't reformatsiooniaja raamatunäitusele 22.-24. veebruarini /27, l. 26, 29/. 19. veebruaril aga teatab ta, et on sunnitud "meist sõltumatuil põhjusteil reformatsiooniaja trükiste näituse määramata aja peale edasi lükkama" /27, l. 48, 49/.

Eesti Evangeelse Luteriusu Konsistoorium kavatses 1939.a. juunis korraldada "uuelaadse üritusena" kirikunäituse Tallinna Kunstihoones. Selle sisuks pidi olema: 1) piibel, lauluraamat ja J. Punscheli koraaliraamat, 2) "lääbilõige tänapäeva Eesti Evangeeliumi Luteriusu kirikust". Kirjanduse saamiseks ÜR-ist oli läbirääkimisi Puksooga /35, l. 297/. Ilmselt kavatses konsistoorium raamatunäitusega tähistada eestikeelse piibli ilmumise 200. aastapäeva. Puuduvad aga andmed näituse toimumise kohta.

Juba 1937. a. alustati ettevalmistusi 1940. a. pühitsetavaks trükikunsti 500 a. juubeliks. Ajendiks sai Mainzis asuva Gutenbergi Muuseumi vastav üleskutse. Ülikoolis moodustati juubelikomisjon koosseisus F. Puksoo (kokkukutsuja), prof. J. Sarv ja A. Oras. Komisjon esitas 15. mail 1937 ülikooli valitsusele oma kava, mis nägi ette rea muude ürituste kõrval ka raamatu arengut kajastava näituse "eksemplaride alusel, mis leiduvad Bestis, peamiselt ülikooli raamatukogus" /31, l. 432, 433/. Kui kaugemale ettevalmistusega jõuti, pole teada. Igatahes 1940. aasta oma poliitilise situatsiooni poolest polnud enam soodus aeg taolise suurürituse korraldamiseks.

Ajavahemikus 1921-1939 oli ÜR-i raamatunäituste temaatika valdavalt humanitaarse kallakuga. Rõhuv enamik väljapanekutest kuulub eesti kultuuri valdkonda, kuid tähistati ka maailmakirjanduse klassikute mälestuspäevi (Dante, Goethe, Puškin, Tšehhov). Näitusi korraldati ajaloosündmuste (400 a. reformatsioonist Bestis) ja mitmete asutuste suurjuubelite puhul (Tartu ülikool ja Tallinna gümnaasium - 300, Õpetatud Eesti Selts - 100), aga ka Eesti ajaloo, eesti raamatu arengu ja ülikooli teadustöö tutvustamiseks. Üleriigilised vaimse kultuuri päevad ja nädalad, eriti aga raamatuaasta, intensiivistasid ja mitmekesistasid näituste korraldamist 1930. aastatel. Asutuste ja organisatsioonide vahel kujunes

tihe kontakt. ÜR-i varad jõudsid raamatunäituse komplektide-na kaugematessegi Eestimaa nurkadesse, nagu näiteks Meremäele Petserimaal. Algusest peale oli ÜR-il hea koostöö Tartus Riigi Keskarhiiviga, aga ka ERM-i Arhiivraamatukoguga ja ÕES-iga, Tallinnas Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukoguga. ÜR saatis näitusele rariteete, vanemat eestikeelset kirjandust, käsikirju ja dissertatsioone. Kõige enam laekus soove raamatuastal. Oma näitustele laenas ÜR teistelt asutustelt arhiividokumente ja käsikirju ning Estiga't, kõige arvukamalt ülikooli juubelinäitusele 1932.a.

Näituste maht oli küllaltki erinev, ulatudes mõnekümnest kšitist 1027 eksponaadini. Paljude väljapanekute puhul pole eksponaatide arv teada. Väljapanekud olid avatud üldiselt lühikest aega, harilikult kolm päeva, harvemini 1-2 nädalat. Näituse kestus sõltus enamasti ruumidest, õigemini näituseruumide puudumisest. Tartus said ainult Riigi Keskarhiiv ja ERM-i Arhiivraamatukogu oma ruumes näitusi korraldada uuri-jaid oluliselt häärimata. Teadaolevalt pandi ÜR-is kolm näitust välja lugemissaalis, mis selleks puhuks lugejaile suleti. Tartus eksponeeriti näitusi sagedamini "Pallases" ja "Vanemuises", Tallinnas - Kunstihoones.

Agaramad näituste organiseerijad olid ÜR-i kõrval Akadeemiline Kirjandusühing ja Eesti Riigi Keskarhiiv. Isikutest, kes ÜR-is näituste ettevalmistamise või materjalide valimisega seotud olid, vilksatas arhiividokumentides F. Puksoo kõrval O. Freymuthi ja E. Vigeli nimi. Nimestiku koostaja käekirja järgi võib neile lisada L.Metslang-Lau ja M. Libliku.

Üldiselt väärub rõhutamist, et eesti kultuurilugu ja rahvuskirjandust tutvustavate näituste korraldamisega ning samu eesmärke taotlevaile ühisenäitustele materjalide laenutamise-ga aitas ülikooli raamatukogu oluliselt kaasa rahvuskultuuri arendamisele.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 4, s. 224.
2. EAA, f. 2100, n. 4, s. 232.
3. EAA, f. 2100, n. 4, s. 236.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 5.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 9.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 18.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 44.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 52.

9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 55.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 66.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 67.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 68.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 76.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 77.
15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 79.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 83.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 85.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 86.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 88.
20. EAA, f. 2100, n. 9, s. 89.
21. EAA, f. 2100, n. 9, s. 91.
22. EAA, f. 2100, n. 9, s. 92.
23. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
24. EAA, f. 2100, n. 9, s. 100.
25. EAA, f. 2100, n. 9, s. 109.
26. EAA, f. 2100, n. 9, s. 114.
27. EAA, f. 2100, n. 9, s. 117.
28. EAA, f. 2100, n. 9, s. 119.
29. EAA, f. 2100, n. 9, s. 123.
30. EAA, f. 2100, n. 9, s. 124.
31. EAA, f. 2100, n. 9, s. 125.
32. EAA, f. 2100, n. 9, s. 129.
33. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
34. EAA, f. 2100, n. 9, s. 133.
35. EAA, f. 2100, n. 9, s. 140.
36. EAA, f. 2100, n. 9, s. 170.
37. EAA, f. 2100, n. 9, s. 289.
38. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 185.
39. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 188.
40. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 198.
41. Ajalooline eesti raamatunäitus 27. III - 1. IV 1927 Vanemuises. Trt., [1927]. 7 lk.
42. Alle, A. Raamatunäitus // Aeg. 1922. Nr. 4. Lk. 7.
43. Antik, R. Eesti raamatu 400 aastat : ülevaade eesti raamatu arengust ja juubelinäitus Arhiivraamatukogus 29. IX - 13. X 1935. Trt., 1935. 116 lk.
44. A. S. Puskini mälestusnäitus Tartus 14.-17. veebr. 1937. a. Trt., 1937. 15 lk.
45. Eesti arstide kongressi ajal Tartus korraldatava arstiteaduslise näituse nimekiri 30. XI - 1921 - 7. XII. Trt., [1921]. 62 lk.
46. Eesti raamat 1535-1935: Näituse juht. Tln., 1935. 40 lk.
47. Kenkman, R. Märkmeid arhivaalide näituse kohta // Ajalooline Ajakiri. 1929. Nr. 1. Lk. 23-51.
48. Kolme sajandi kultuuritegelaste paraad : Tartus avati kolm kultuuriloolist näitust // Postimees. 1934. 24. veebr., nr. 54. Lk. 3.
49. Mikop, A. Omakultuuri nädala muljed // Eesti Noorus. 1938. Nr. 5. Lk. 169-170.
50. Mugasto, H. Raamat ja naine : Näitus 23. II - 1. III 1936. Trt., 1936. 19 lk.
51. Puksoo, F. Tartu Ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toim. 1968. Vihik 224. Lk. 26-47.
52. Puksov, F. L'exposition jubilaire "L'Université de Tartu 1632-1932" // MDCXXXII-MDMXXXII. Commentarii de illo die festo, quo tria saecula peracta celebrat Universitas litterarum Tartuensis. 1932. /N 2:/ P.13.
53. Reformatsiooniaegne raamat // Raamatukogu. 1935. Nr. 1/2. Lk. 54.
54. Tohver, L. Ülevaade Akadeemilise Kirjandusühingu kümneaastasest tegevusest // Eesti Kirjandus. 1934. Nr. 4. Lk. 145-154.
55. Opetatud Eesti Seltsi juubel 29.-31. jaanuarini 1938 // Opetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1938. Trt., 1940. Lk. 1-99.

Mõituste nimestik

Jrk. nr.	Aeg	Teema	Korraldaja	Koht	Eksponeate ÜR-ist
1	2	3	4	5	6
1.	14. IX 1921	600 a. Dante Alighieri surmast	ÜR (?)	TÜ aula	u. 20
2.	30. XI - 7. XII 1921	Arstiteaduslik kirjandus	Tartu Eesti Arstide Selts	Aia 46 TÜ õppehoone	x
3.	12.-26. III 1922	Raamatu ajalugu	"Pallas"	Kunstikool "Pallas"	x
4.	V 1922	Arstiteaduslik kirjandus	Tartu Eesti Arstide Selts (?)	TÜ õppehoone Aia 46 (?)	116
5.	VI 1924	400 a. reformatsiooni teostumisest Eestis	ÜR	TÜ peahoone	x
6.	29. XI - 7. XII 1924	Fr. R. Kreutzwaldi, L. Koi-dula ja J. V. Jannseni loo-ming	AKÜ	Kunstikool "Pallas"	49
7.	XI 1926	50 a. K. E. v. Baeri surmast	ÜR	ÜR	x
8.	27. III - 1. IV 1927	Eesti raamat (Tartu kir-jandushädala puhul)	AKÜ	"Vanemuine"	153
9.	29. V - 5. VII 1928	Arhivealide mõitus	ERKA	ERKA	30
10.	5.-6. X 1929	25 a. A. P. Tšehhovi sur-mast	Vene Üliõpilaste Selts	Vene Üliõpilaste Seltsi maja	41

x - andmed puuduvad

1	2	3	4	5	6
11.	1.-5. III 1930	Besti raamat (Tartu teise kirjandusnädala puhul)	AKÜ	"Vanemuine"	338
12.	2.-30. VI 1930	Talurahva olukord Vene aja algusest kuni raharendini 19. saj.	ERKA	ERKA	x
13.	22.II-1.III 1931	Läti raamatunädal	Läti raamatunädala Riia komitee	Riia	25
14.	5.-7. VI 1931	Tallinna Poeeglaste Humanitaargümnaasiumi 300. aastapäev	Tallinna Poeeglaste Humanitaargümnaasiumi viilist-laskogu	Tallinna Poeeglaste Humanitaargümnaasium	36
15.	19.IV 1932	100 a. J.W.v. Goethe surmast	ÜR	TÜ aula	x
16.	1.-3. VII 1932	Tartu ülikool 1632-1932	ÜR	ÜR	x
17.	X 1932	100 a. J.W.v. Goethe surmast	x	Riia	x
18.	25.V-11.VI 1933	Besti rahvuslik ärkamis-aeg	ERKA	ERKA	x
19.	20.-27.VI 1933	Besti rahvuslik ärkamis-aeg	ERKA	Tallinn	x
20.	sügis 1933	Genealoogia	EKÜ	Tallinn	1
21.	XI 1933	1400 a. "Corpus Juris Civilis" koostamisest	ÜR	TÜ aula	x
22.	23.-26.II 1934	Bestis ilmunud teaduslik ja populaarteaduslik kirjandus (vaimse kultuuri päevade puhul)	ÜR	ÜR	1027

1	2	3	4	5	6
23.	23.-25. II 1934	Esti ilukirjandus ja kirjanduslugu (vaimse kultuuri päevade puhul)	AKÜ	Üliõpilasmaja	177
24.	24.-28. II 1934	Esti keel	Esti Keele Arhiiv	Esti Keele Arhiiv	u.300
25.	II 1934	Esti vaimne kultuur	Vaimse kultuuri päevade Viljandi komitee	Viljandi	61
26.	4.-13. IX 1935	Esti raamat 1535-1935	Tallinna Ajaloo Selts	Tallinna Kunstihoone	200
27.	29. IX-13. X 1935	Esti raamat 1535-1935	ERM-i AR	ERM-i AR	x
28.	IX 1935	Esti raamat	Valga linna koolivalitsus	Valga	100
29.	X 1935	Esti raamat	Tõrva linnavalitsus	Tõrva	100
30.	X 1935	Pärnu ja Pärnumaa kultuuririelu	RA Pärnu toimkond	Pärnu	53
31.	27. X-4. XI 1935	Esti raamat	RA Narva komitee	Narva Peetri Muuseum	(koos AR-iga) u.100
32.	13.-20. X 1935	Esti raamatu juubel	Riia Eesti RA peakomitee	Riia	100
33.	XI 1935	Esti raamat	RA Meremäe komitee	Meremäe	x
34.	14.-21. XII 1935	Raamat ja näine	Esti Naisteühing, Akadeemiline Naiste Ühing	Tallinna Kunstihoone	x
35.	XII 1935	Esti raamat	RA Rāpina komitee	Rāpina	x

1	2	3	4	5	6
36.	II 1936	Esti reemat (?)	Viljandi linna- valitsus	Viljandi	3 kaasti
37.	23.II-1.III 1936	Reamat ja naine	Esti Naistliit, Akadeemiline Naiste Ühing	Kunstikool "Pallas"	121
38.	VI 1936	Esti farmaatsiakirjan- dus	Esti Apteekrite Seits	Tallinna I Tütarlaste Gümnaasium	200
39.	14.-18. II 1937	100 a. A. S. Puškini surmast	AKÜ	Kunstikool "Pallas"	16
40.	IV 1937	Esti iseseisvuse seavutused	ERKA	ERKA	x
41.	IV 1937	125 a. Napoleon I läbi- marsimisest	x	Kaunas	4
42.	VIII 1937	Balti riikide ajaloo- laste konverents	ÜR	Riia	12
43.	sügis 1937	Esti iseseisvuse sünd	ERKA, Riigiarhiiv, Sojearhiiv	Tallinna Kunstihoone	7
44.	26.-29. I 1938	Omakultuuri nädal	ÜR	ÜR	x
45.	29.-31. I 1938	Õpetatud Eesti Seits - 100	ÕES	Kunstikool "Pallas"	29
46.	5.-12. XII 1938	Raamatunädal	x	"Vanemuine"	15
47.	6.-14. XII 1938	Raamatunädal	Kambja raamatu- nädala komitee	Kambja	18
48.	XII 1938	Raamatunädal	Abja raamatunäda- la komitee	Abja	x

1	2	3	4	5	6
49.	II 1939	Inglise tšnapkõeva raamat	Kirjastus "Akadeemiline Kooperatiiv"	x	24
50.	25. XI 1939	Raamatukõdal	H. Treffneri Gümnaasium	H. Treffneri Gümnaasium	10
51.	XI-XII 1939	Raamatukõdal	x	"Vanemuine"	20

BOOK DISPLAYS OF TARTU UNIVERSITY LIBRARY TREASURES

Merje Mets and Kaja Noodla

Summary

Several cultural institutions and societies organized book displays in Estonia during the given period. It was often done as joint work since the materials were obtained from different sources to assure the completeness of the exposition. TUL had the richest stocks in Estonia and lent literature for exhibitions in Tartu, Tallinn, smaller towns, countryside as well as outside Estonia (Riga, Kaunas).

The library did not have suitable rooms for regular exhibitions, save a small display of rarities in the study of the library director and some cases in the catalogue hall.

In 1921-1939 51 exhibitions were organized displaying the treasures of TUL. The number of exhibits varied from 20 to 1,027. One display usually lasted for three days, sometimes a week or a fortnight. In the library building there were only three bigger exhibitions: 50 years from the death of K.E.v.Baer, Tartu University 1632-1932 and the one dedicated to the week of national culture in 1938. Reading rooms were then closed to the readers.

In the themes of the exhibitions prevailed subjects concerning the humanities. The majority of displays were on Estonian culture, but the memorial days of world literature classics were also celebrated (Dante, Goethe, Puschkin, Chekhov). Exhibitions marked important historical dates (400 years of Reformation in Estonia) as well as jubilees of several institutions (Tartu University 300, Estonian Learned Society 100, Tallinn High School 300). Displays acquainted visitors with the history of Estonian books and scientific developments in Tartu University.

On the all-Estonian days of intellectual culture and especially in the Book Year of 1935 the treasures of TUL reached the farthest places of Estonia as sets of travelling exhibitions.

TUL had good ties of co-operation with the Central State Archives, Archival Library of the Estonian National Museum and the Estonian Learned Society in Tartu as well as the library of the Society of Estonian Literature in Tallinn. TUL sent rarities, Estonian literature of earlier periods, MSS. and theses to be displayed elsewhere and borrowed archival documents and MSS. for exhibitions on its own premises.

ВЫСТАВКИ ИЗ ФОНДОВ БИБЛИОТЕКИ УНИВЕРСИТЕТА

Мерье Метс и Кая Ноодла
Резюме

В рассматриваемый период в Эстонии книжные выставки устраивали многие учреждения и общества. Часто это делалось совместно, так как в интересах полноты экспозиции материалы получали из разных учреждений. Самая богатая в отношении литературы Библиотека Тартуского университета была основным местом, откуда заимствовали литературу для выставок как в Тарту, Таллинн, в более малые города и деревни, так и за пределы Эстонской Республики (Рига, Каунас).

В библиотеке не было подходящих помещений для регулярных экспозиций, исключая небольшую постоянную выставку раритетов в кабинете заведующего библиотекой и нескольких витрин в помещении каталогов.

В 1921-1939 гг. было организовано 51 выставка, на которых экспонировалось достояние библиотеки университета. Объем выставок был различен: от нескольких десятков томов до 1027 экспонатов. Количество экспонатов многих выставок осталось неизвестным. Выставки были открыты недолго: обычно три дня, реже одну-две недели. Известно, что в помещении библиотеки было открыто лишь три выставки ("50 лет со дня смерти К. Бэра", "Тартуский университет 1632-1932" и в 1938 г. - по случаю недели отечественной культуры), при этом читальные залы были закрыты для читателей.

Тематика книжных выставок была преимущественно гуманитарного направления. Подавляющее число экспонатов относилось к области эстонской культуры, однако отмечали и годовщины классиков мировой литературы (Данте, Гете, Пушкина, Чехова). Организовывали выставки, приуроченные к историческим событиям ("400 лет реформации в Эстонии") и юбилеям многих учреждений и организаций ("Тартуский университет - 300", "Таллиннская гимназия - 300", "Ученому эстонскому обществу-100"), а также для знакомства с историей эстонской книги или с научной работой в университете.

В общегосударственные дни и недели духовной культуры, в особенности в год книги (1935), экспонаты университетской библиотеки в виде комплектов передвижных выставок достигали самых отдаленных уголков Эстонии.

С самого начала в библиотеке университета велась плодотворная совместная работа с Центральным государственным архивом, архивной библиотекой Эстонского национального музея и Ученым эстонским обществом в Тарту, а также с библиотекой Общества эстонской литературы в Таллине. Университетская библиотека посылала на выставки раритетов старую эстоноязычную литературу, рукописи и диссертации, для своих выставок заимствовала в других учреждениях архивные документы и рукописи.